

Az utolsó lélegzetig

KÁLNOKY LÁSZLÓ: EGY MÍTOSZ SZÜLETÉSE
TÉLI NAPLÓ 1982—1983

Farsang utóján című, 1977-es kötete utolsó fejezetében, a *Mozaik (Vers-töredékek)* ciklusban láthatunk hasonló jellegű verseket, mint az *Egy mítosz születésében*, Kálnoky László utolsó előtti verseskötetében. (Legutolsó kötetét közvetlenül a halálát megelőző napokban, 1985 nyarán zárta le, megjelenése ez évben várható.) A költő elmondása szerint Réz Pál, a *Farsang utóján* szerkesztője beszélte rá, hogy szánjon külön fejezetet verstöredékeinek, félbemaradt vagy — Illyés Gyulával szólva — „abbahagyott” költeményeinek. Kálnoky megfogadta lektora tanácsát, s az eredményt látva, annyira megtetszett neki az ötlet, hogy azóta többször is így vagy hasonlóan járt el; mint mondta, később imitálta is a töredékességet, hogy a lazán egymáshoz illeszkedő, mégis belső tervszerűség szerint sorjázó, rövid versek mozaikjával újszerű kompozíciós elvet juttasson érvényre. (Ez az építkezési mód kissé emlékeztet Petőfi *Felhők* ciklusára, nemcsak füzérjellegével, hanem hangulatával, végletesen keserű, romantikus költői gesztusaival is.) A *Farsang utóján* óta különösen *Az üvegkalap* (1982) két, ciklusszerűen elrendezett, sokrészes költeménye, a *Hoszszú álom előtt* s *Az áramló időben* példája követte a *Mozaik* szerkezeti rendjét. A *Téli napló* alcímű kötet, az *Egy mítosz születése*, egyetlen ilyen sorozat, melynek kilencven, kis terjedelmű darabját három téli hónap tagolja fejezetekre — minden egyes napra egy-egy vers jut, s egyik sem haladja meg az egyoldalnyi terjedelmet, többségük tíz vagy még kevesebb sor hosszúságú.

A költő utolsó, nagy termékenységű és újítói leleményekben gazdag évein belül is megkülönböztető jellege van ennek az írásmódnak. A minden napot haldéknak tekintő, nagybeteg lírikus a hatalmas poétikai kultúra, a termékenység és az akaraterő jóvoltából képes nagyobb lélegzetű poémákból, elégiákból és epigrammákból is ciklusokat formálni, de az ihlet percnyi *alkalmait* sem akarja elszalasztani. Csakis ebben az értelemben mondhatók ezek az etűdök, versötleték, verscsírák, töredékek, közös szóval minitűrök „alkalmi” verseknek; a napló nem külső események rögzítéséről, hanem a költői életforma vagy — Ottlik Gézától véve kölcsön a szót — a költői „létezés-technika” folyamatos jeladásaiul íródik.

Látnivaló, miként vet új és új évgyűrűket Kálnoky öregkori költészete, a hetvenes évek végétől haláláig: elbeszélő ciklusaiban a hiányzó emlékiratait sűrítette szatirikus formákba; szakmai töprengéseit, az irodalmi élet visszasságait az epigramma fegyvereként forgatott szonettekben és más rövid alakzatokban írta meg; minden hiánypótló, életmű-kiegészítő indíttatásától függetlenül is, létrehozta nagyszabású költői eszmélkedéseit, körbe járt egy-egy pszichés helyzetet, mint például a féltékenység ifjúkori emlékekből táplálkozó cik-

lusában. A változatos színekbe teljes értékű verstípusként illeszkedik a tudatosan töredékhatást keltő versek zárt kompozícióban összeálló kötete, mely egyszerre „napló”, ahogy az alcím, és „mitológia”, ahogy a felcím is jelzi. A szerkezetnek ez a kettőssége sajátosan egyesíti tehát a spontán ihletettség s a megtervezettség tulajdonságait — a költő egyszerre szabadította föl művészi ösztöneit, és állította ezek szolgálatába óriási műhelytapasztalatát.

Nem sokkal e versek sorozata előtt írta: „Ne mondjuk öregen se, hogy nincsen vesztenivalónk, / hisz ez annyit jelentene: utánunk az özönvíz, / füttyülünk rá, mi lesz, ha mi már nem leszünk.” A *Téli napló* szinte másról sem szól, mint a veszteségekről, arról, amit sosem ért el, s arról, amit visszahozhatatlanul elveszített. Nem véletlen a „téli” időzítés — kedvenc Hamletjével „rosszkedvünk telé”-nek is mondhatta volna életének azt a késői szakaszát, amikor ezek a versei születtek. Most láthatjuk csak igazán, mennyire alaptalanok voltak a régi vádak pesszimizmusával szemben: az élet értékének minden fölé helyezését láthatjuk abban, ahogy sorra veszi, férfias tárgyilagossággal, ön-áztatás nélkül, mindazt, amiről le kellett mondania.

Mindjárt a versfolyam negyedik darabjában olvashatjuk: „Emlékszem ízére a vérnek, / mikor, néhány nappal műtét után, / fuldokolva ébredtem éjszaka és undorító, / vasizú vért köhögtem keservesen a tálba. / De nem feledtem el a friss vér / eleven, sós ízét sem, mikor / egy lánnyal egymás ajkába haraptunk / csók közben [...]”. A *Vériz* címet viselő miniatűr az intenzív élet végső helyzeteit idézi föl, a kín és öröm közös jelképét mutatva fel, a „vér”-t, amely Ady költészetének — de Nagy Lászlóénak is — kulcsszava. A gesztus főként goethei örökségre vall: mindent megadnak az istenek kedvenceiknek, a végtelen kint is, a végtelen örömet is.

Mint korábbi verseinek egy jelentős rétegében, itt is föllebbezéseket olvasunk, melyeket az elrontott teremtről mond az értelemhez, az emberben szunnyadó, potenciálisan meglevő erőkhöz és erényekhez, a harmóniához, a boldogsághoz. „A szervesen megőrzi arcát, / legfőljebb megkoptatják egy kicsit / az évmilliók. De az élőt, a szervest / hamar romló anyagból gyúrták.” Mintha Déry Tibor szellemével társalkodna, aki egy ízben az író a világmindenség ellenzékének nevezte: tiltakozik az ellen, hogy ugyanaz rejti magában a legnagyobb fenyegetést, a halált, aminek a legfőbb jót, az életet köszönhetjük. Tiltakozik a világ minden erőszakos hatalma ellen, mely életekről, sorsokról dönthet: „[...] Akármit állítasz, / ellentmondok. Birtokom egyetlen / pillanat, de arra használhatom / ezt a kevés időt, / ami nincs kedvedre, / ormótlan Bálvány, emberéletek / fölötti, undorító Hatalom!” Hogy ez nem a mindenáron való politikai ellenzékieskedés hangja, arról a *Hála* győz meg bennünket, ahol arról beszél, milyen keserves „jóhiszemű eszközzé válni néha, / méltatlanok javára váló, / tisztátlan célok érdekében”. Ugyanitt mond köszönetet — „Hála”-t — feleségének, aki élete utolsó tizenhat évét megosztotta vele és megszépítette. Másutt fogadott unokájának külföldre költözése miatti, lesújtó veszteségét mondja el — a tárgyilagosan közölt tények után a lakonikus búcsúszó ennyi: „Isten veled!” A messzi országba látogatást, melyről pár évvel előbb *Az áramló időben* egyik miniatűrje adott hírt, érzi, már nem ismételheti meg. Pedig micsoda kapocs kötötte a kislányhoz: „Nélküle sosem tudtam volna meg, / hogy nem mindig vegyül önzés a szeretetbe”. Thomas Mann ábrázolta Doktor Faustusában az élete alkonyán járó Adrian és egy kisfiú titokzatos, csak a nagyon öregek vagy nagybetegek és a kisgye-

rekek közt létrejehető érzelmi szövetségét, s a bénító fájdalmat, mely ennek kényszerű megszűnte nyomán támad.

Ha ez a verstípus miniatűr elégia, akkor *A Szabadsághoz* valóságos kis óda, himnusz: „Szabadság, te tépett ingű, / puskapor-foltos arcú, / örök-fiatal istennő! [...] kivont karddal suhansz / holttestek közt, a csatatéren.” A Delacroix-festmény minden bizonnyal tudatos reminiszcenciáján fölül, fontos tanulságai vannak e darabnak, a költői világtkép szempontjából. Minthogy a Szabadság allegorikus alakját nőnek képzeli el, máris jogosnak tetszik a szándékos vagy önkéntelen kapcsolódás föltételezése a „szabadság, szerelem” líra-történeti hagyományához. S az is kitetszik a záró sorokból, hogy Kálnoky a küzdő életre szavaz, rokkant, beteg emberként is a harcban kivívott szabadságot tartja méltónak önmagához. (Gondoljunk csak egyik legnagyobb költeményére, *A magyar költészethez* címűre, mely nemcsak Petőfire utalásával, de minden sorával ezt húzza alá.)

Harmadik alaptípusa e sorozatban az abszurd ötleten alapuló groteszk. Gyakran egy-egy clown-fintorral zárja versét — például: „A káposzta is elfogy, a kecske is éhen marad”; „Szegény ember vízzel főz”. Az ilyen darabok a változtatni nem tudás feszültségeinek humorral oldó levezetéseként hatnak. A rögtönzött aforizmák máskor komolyabb szentenciákként hangzanak — például: „ilyen a földi sors: / a gazdagnak még több adatik, / a szegénytől a kevés is elvételik” — a szellemi gazdagságról és szegénységről, a tehetségről és hiányáról van szó. Másutt: „Néha mégis győz az igazság: / nem a nemes vad hullik el, / hanem a nemtelen gazember!” — ez az erkölcsi elégtételérzés diadalmos felkiáltása.

Léthelyzeteket vázol fel, melyek fájó kudarcok érzetét árasztják. *A későn érkezőben* valaki lemarad az estély színes, izgató forgatagáról, csak a táncosok és táncosnők „rég kihült izzadságszagát” érzi a bálteremben. Sokszor egy-egy képzeletfutamot vetít elénk, s a fantáziálás nemegyszer a rémálom benyomását kelti. Az ijesztő víziók a lélek poklait megjárta emberéi — egyhelyütt ki is mondja, hogy mindig saját maga volt legnagyobb ellensége. Mégis, mindig a fény felé halad az árnyékvilágból, noha egyre mélyebb a kiindulópontja. Kimondhatja ítéletét érdemtelen pályatársairól, az „Aki dudás akar lenni...” kezdetű, közismert dalt variálva: „[...] sokan maradtak a pokolban, / akik csak a dudálást akarták / megtanulni odalenn. / Vagy dudájuk nincs, amit fújjanak, / vagy a szuflájuk fogyott el / idő előtt [...]”. Ezzel szemben önjellemzése még a legrezignáltabb formában is önnön értékének tudatát sugározza: „[...] nem valami nagy öröm a rozzant / testben duzzadó szellemi erővel / sínylődni”.

Mindig az a magaslat lebegett szeme előtt, amelyet addig még nem hódított meg — a *Kialvó lámpák* képsora ezt láttatja megindítóan, a hódító költői virtus és az elégedetlenség paradox, sokszor tragikomikus kettősségét: „Talán most tudnám megírni, / amire egy életen át / készültem. Most, hogy minden elsötétül”.

ALFÖLDY JENŐ